

Др Дејан Б. Ђурђевић*

Dieter Leipold, *Erbrecht Ein Lehrbuch mit Fällen und Kontrollfragen*, 18. neubearbeitete Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen 2010, стр. XII + 378.

Значај наследног права у Немачкој постаје све већи због тога што је вишедеценијски период мира, који је владао након Другог светског рата, омогућио континуирани развој и повећање богатства које поседују појединци.¹ Та чињеница је појачала инетересовање правних писаца за наследноправну проблематику и довела до „ренесансе наследног права“.² Значајан допринос ренесанси наследног права дао је и Дитер Лајполд, како бројним чланцима и расправама, тако и својим уџбеником који у континуитету излази од 1974. године пратећи све промене у законодавству, судској пракси и правној науци. Овај уџбеник, и поред тога што поседује несумњиве дидактичке квалитете, значајно је доприносио развоју науке и промовисању нових схватања, нарочито оних која се тичу значаја устава за наследно право и успостављања равнотеже између слободе тестирања и породичноправног наслеђивања. Почетком 2010. године из штампе је изашло ново издање ове Лајполдове књиге, у којој је посебан нагласак стављен на последњу реформу немачког наследног права из 2009. године.

Дитер Лајполд, професор емеритус грађанског и грађанског процесног права на Универзитету у Фрајбургу, спада међу утицајне немачке цивилисте и процесуалисте. Права је студирао у Минхену, где су му професори били Карл Ларенц (*Karl Larenz*) и Рудолф Поле (*Rudolf Pohle*).³ По завршетку студија постао је асистент на Уни-

* Аутор је доцент Правног факултета Универзитета у Београду.

¹ С. Т. Ebenroth, *Erbrecht*, München 1992, 1.

² I. Kroppenber, *Privatautonomie von Todes wegen*, Tübingen 2008, 13.

³ О правничкој каријери Дитера Лајполда, вид. ближе: *50 Jahre Zivilprozessrecht ein persönlicher Rückblick*, Vortrag anlässlich der Ernennung zum Ehrendoktor durch die Juristische Fakultät der Demokritos Universität Thrazien, www.jura.uni-freiburg.de/leipold.

верзитету у Минхену, где је и одбранио докторску дисертацију из грађанског процесног права.⁴ Тежиште Лајполдовога научног интересовања представљају грађанско процесно право и наследно право. Од бројних радова које је писао, поред овог уџбеника, издвајају се и уџбеник из увода у грађанско право,⁵ као и делови које је писао у оквиру Минхенског коментара Немачког грађанског законика,⁶ као и Штајн–Јонасовог коментара немачког Законика о грађанском судском поступку.⁷ Дуги низ година Дитер Лајполд уређује *Zeitschrift für Zivilprozeß (ZZP)*. За допринос који је дао правној науци додељени су му почасни докторати на Државном универзитету у Осаки (Јапан) и на Универзитету Демокритос у Тракији (Грчка).

И у најновијем издању свог уџбеника Дитер Лајполд остаје веран систематици које се држао у претходним издањима. Материја је изложена у четири дела, који су подељени на параграфе (има их укупно 25), а ови на уже деобне јединице. На крају књиге дат је попис основне немачке литературе из наследног права (уџбеници, коментари, зборници судске праксе и практикуми), регистар цитираних прописа и абecedни регистар.

Први део је уводни. Чине га три параграфа. Док у § 1 аутор излаже предмет, изворе и подручје важења наследног права, у § 2 објашњени су, у најосновнијим цртама, централни појмови наследног права: оставилац (*Erblasser*), отварање наследства (*Erbfall*), наследник (*Erbe*), способност за наслеђивање (*Erbfähigkeit*), заоставштина (*Erbschaft*), законско наслеђивање (*gesetzliche Erbfolge*), располагања за случај смрти (*Verfügungen von Todes wegen*), вољно наслеђивање (*gewillkürte Erbfolge*), нужни део (*Pflichtteil*), универзална сукцесија (*Gesamtrechtsnachfolge*), наследничка заједница (*Erbengemeinschaft*), наследни део (*Erbschein*), постављање наследника (*Erbenstellung*) и легат (*Vermächtnis*). Следећи, § 3 носи наслов „Наследно право и друштвени систем.“ У овом параграфу аутор пише о правнополитичким циљевима наследног права, слободи тестирања као сегменту аутономије воље, односу наслеђивања и својинског поретка, уставноправној гарантини права на наслеђивање, порезу на наслеђе, као и о реформама немачког наследног права.

⁴ D. Leipold, *Beweislastregeln und gesetzliche Vermutungen, insbesondere bei Verweisungen zwischen verschiedenen Rechtsgebieten*, Duncker & Humblot, Berlin 1966.

⁵ D. Leipold, *BGB I: Einführung und Allgemeiner Teil*, 2. neubearbeitete Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen 2002.

⁶ K. Rebmann, F. J. Säcker, R. Rixecker (Hrsg.), *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Band 9: *Erbrecht*, 5. Auflage, C. H. Beck, München 2010.

⁷ F. Stein, M. Jonas (Hrsg.), *Kommentar zur Zivilprozessordnung*, Band 3, 22. Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen 2005.

Други део посвећен је законском наслеђивању. Подељен је у пет ужих целина (§§ 4 до 8). У § 4 изложени су основни принципи породичноправног наслеђивања и парентеларног система, наслеђивање по линијама, право представљања и наследноправни положај оставиочевих потомака као припадника првог наследног реда. Следећи, § 5 бави се наследноправним положајем сродника из осталих наследних редова и наследноправним последицама вишеструке сродничке повезаности са оставиоцем, док је у § 6 обрађен наследноправни положај супружника. У § 7 Лајполд обрађује материјалноправне и колизионоправне аспекте законског наслеђивања партнера из регистроване заједнице живота. Наиме, у Немачкој је 1. августа 2001. године ступио на снагу Закон о заједницама живота (*Lebenspartnerschaftsgesetz*), који је пружио могућност лицима истог пола да заснују тзв. регистровану заједницу живота (*eingetragene Lebenspartnerschaft*), тако што ће пред надлежним органом дати сагласне изјаве о томе да желе да воде трајни заједнички живот. Део посвећен законском наслеђивању завршава се § 8 у коме је објашњен положај државе као законског наследника.

Трећи део се бави располагањима за случај смрти, тј. наслеђивањем до којег долази на основу оставиоцеве воље изражене у тестаменту, уговору о наслеђивању или заједничком тестаменту. Чини га девет параграфа (§§ 9 до 17). Први од њих, § 9 посвећен је слободи тестирања и њеним границама, док се у § 10 обрађују тестаментарна способност, затим способност за склапање уговора о наслеђивању и питања везана за строго лични карактер располагања за случај смрти. У § 11 Лајполд излаже о формама тестаamenta и о начину на који завешталац може да опозове свој тестамент, да би у наредном § 12 обрадио садржину и тумачење тестаamenta. Следећи, § 13 садржи излагања о ништавости и рушљивости тестаamenta, као и о тестаментима сачињеним под условом. У § 14 Лајполд обрађује заједнички тестамент (*gemeinschaftliche Testament*), док се у § 16 бави уговором о наслеђивању (*Erbvertrag*). Последња два параграфа у овој глави посвећена су осталим правним пословима који се појављују у наследном праву. Реч је о уговору о одрицању од будућег наследства (*Erbverzicht*), поклону за случај смрти (*Schenkungen von Todes wegen*) и уговорима у корист трећег са дејством за случај смрти.

Последња глава носи наслов „Правне последице након отварања наследства“, а подељена је у осам параграфа (§§ 18 до 25). У § 18 излаже се проблематика преласка заоставштине на наследнике (прихватање и одрицање од наследства, недостојност за наслеђивање, наследноправни захтев и наследничко уверење – *Erbschein*). Затим је § 19 посвећен питањима која се јављају приликом постављања супститута (*Ersatzerbe*), као и претходног и потоњег наследника (*Vor*

– *und Nacherbe*). О одговорности наследника за оставиочеве дугове говори се у § 20, док су за § 21 намењена излагања о наследничкој заједници, деоби наследства и урачунавању поклона и легата у наследни део. Целинама о легату и налогу посвећен је § 22, а о извршиоцу тестаментa говори се у § 23. У претпоследњем параграфу Лајполд обрађује нужни део, да би књигу завршио одељком о куповини наследства.

На крају сваког параграфа налази се одељак у коме су дата контролна питања и случајеви, а затим и одговори на та питања и решења случајева. Овакавим приступом Лајполд спроводи свој став, изражен у предговору књиге, по коме су студирање права и успех на испиту: „добрим делом питање правилне технике учења.“ Разлози због којих даје контролна питања и случајеве дидактичке су природе, јер ови делови уџбеника треба да олакшају студентима разумевање и усвајање изложеног градива.

Имајући у виду да су се последње измене немачког наследног права односиле на нужне наследнике, највећу пажњу читаоца свакако ће привући они делови у којима се обрађује проблематика нужног дела. Аутор системски излаже нужни део у § 24 (стр. 327 – 353). Међутим, пре тога он у уводним партијама говори о уставном јемству нужног дела, као и о последњој реформи немачког наследног права.

Излагање о уставној гаранцији нужног дела почиње констатацијом да овај институт служи ублажавању конфликта у који слобода тестирања и породичноправно наслеђивање, као два основна начела наследног права, могу да дођу када оставилац располагањем за случај смрти запостави своје најближе сроднике. Нужни део обезбеђује најближим члановима оставиочеве породице неутуђиво право на минимално учешће у подели његове имовине, и то у форми новчаног захтева, чија вредност одговара половини вредности њиховог законског наследног дела. Аутор истиче да данас није спорна уставност ограничавања слободе тестирања установом нужног дела, али да не постоји јединствено схватање у погледу тога да ли је нужни део зајемчен уставом и да ли су законодавцу постављене границе уколико би се одлучио на евентуалну измену одредаба о нужном делу. У наставку излагања, Лајполд анализира ставове које је о овом питању заузео немачки Савезни уставни суд у једној одлуци из 2005. године.⁸

Наиме, немачки Савезни уставни суд стао је на становиште да је уставом загарантовано право оставиочеве деце на нужни део, чак и онда када не постоји егзистенцијална потреба да им се исплати

⁸ Вид. BVerfG 1 BvR 1644/00, 19. IV 2005. *Neue Juristische Wochenschrift* 22/2005, 1561 и даље.

одређена вредност из заоставштине, при чему оставилац, по правилу, не може то право да искључи. У образложењу те одлуке Савезни уставни суд указује на историјски развој нужног дела, као и на чињеницу да од римског права па на даље нужни део представља саставни део наследног права, како у Немачкој тако и у другим европским државама и да је стога као: „традиционални елемент језгра немачког наследног права обухваћен појмом права на наслеђивање у смислу чл. 14 Основног закона (*Grundgesetz*).“⁹ Осим освртања на правну традицију, да би образложио своје становиште немачки Савезни уставни суд се ослања и на системску повезаност чл. 14 и чл. 6, ст. 1 Основног закона.¹⁰ Право деце на нужни део Савезни уставни суд схвата као израз „породичне солидарности“, која, у начелу безусловно, постоји у односу између оставиоца и његове деце. У даљем излагању стоји да Савезни уставни суд оставља законодавцу широк простор за обликовање нужног дела, јер је он слободан да одлучи каква ће бити природа права на нужни део (да ли ће нужни наследник добијати аликвотни удео и бити члан наследничке заједнице или ће му, како је то предвиђено у важећем немачком праву, бити признато право на новчани захтев). У погледу висине нужног дела, Савезни уставни суд сматра да она уставом није унапред прописана, али да нужном наследнику мора бити загарантован „прикладан“ нужни део.

Након тога, Лајполд се осврће на уставноправне аспекте разбаштињења. Само када постоје посебне, уско прописане претпоставке, оставилац може нужног наследника искључити из права на нужни део. Према схватању Савезног уставног суда овакво уређење разлога за искључење одговара уставноправним захтевима. Савезни уставни суд држи да није забрањено да се предвиди могућност искључења из права на нужни део у случају трајног отуђења деце од оставиоца. Међутим, он такође сматра да разлози правичности и правне сигурности говоре против опште клаузуле поремећености, односно отуђености. Према Лајполдовом схватању, Савезни уставни суд исправно закључује да не треба свако погрешно понашање детета, које би водило отуђењу од родитеља или раздору у породици, да има за последицу давање предности слободи тестирања у односу на нужни део, јер би тада установа нужног дела изгубила свој практичан значај.

⁹ Чл. 14, ст. 1 Основног закона гласи: „Das Eigentum und das Erbrecht werden gewährleistet. Inhalt und Schranken werden durch die Gesetze bestimmt.“ „Јамче се својина и право на наслеђивање. Њихова садржина и ограничења утврђују се законом.“

¹⁰ Чл. 6, ст. 1 Основног закона гласи: „Ehe und Familie stehen unter besonderem Schutze der staatlichen Ordnung.“ „Брак и породица уживају посебну заштиту државе“.

На крају овог дела Лајполд констатује да је подносилац уставне жалбе, о којој је Савезни уставни суд одлучивао у поменутој одлуци, само у једној тачки имао успеха. Наиме, приликом примене § 2333, тач. 1 Немачког грађанског законика,¹¹ редовни судови су сматрали да тежак насилни напад психички оболелог сина на своју мајку не представља разлог за искључење из права на нужни део, јер се такав син у кривичноправном смислу сматра деликтно неспособним. На супрот томе, Савезни уставни суд је држао да према формулацији и циљу разлога за искључење није неопходно да постоје услови за кривичноправну одговорност. Напротив, довољан је само тзв. „природни умишљај (*natürlicher Vorsatz*)“ у смислу да је син у сваком случају био у стању да увиди да је његово понашање погрешно.

Једну целину своје књиге Лајполд је наменио реформи наследног права у Немачкој. Она почиње констатацијом да од ступања на снагу Немачког грађанског законика никада није дошло до опште реформе наследног права, али да су вршене важне промене у појединим областима. Лајполд разматра измене у наследноправном положају супружника до којих је дошло 1958. године када је уведен брачни имовински режим „заједнице приноса (*Zugewinnngemeinschaft*)“, потом измене из 1969. и 1997. године које су довеле до потпуног наследноправног изједначавања брачне и ванбрачне деце, затим на Закон о заједницама живота из 2001. године којим је партнеру из регистроване истополне заједнице признато право на законско наслеђивање и нужни део, као и на промене из 2002. године које су омогућиле да тестамент састављају и лица која нису у стању да читају и пишу.

Највећу пажњу у овом делу књиге аутор поклања последњој реформи наследног права која је извршена Законом о промени наследног права и права застарелости (*Gesetz zur Änderung des Erb – und Verjährungsrechts*), од 24. септембра 2009. године. Закон је ступио на снагу 1. јануара 2010. Лајполд истиче да последња реформа није донела темељне промене, али је тежила, уз већ поменуту одлуку немачког Савезног уставног суда из 2005. године, да у различитим погледима модернизује и даље развија наследно право. Законом су реформисани разлози за искључење из права на нужни део, изнова је регулисан захтев нужног наследника за допуну нужног дела који истиче према оставиочевим поклонопримцима (*Pflichtteilergänzungsanspruch bei Schenkungen*) и проширена је могућност одлагања испуњења наследноправног захтева.¹² Такође су реформисана правила о застарелости

¹¹ § 2333, тач. 1 гласи: „Der Erblasser kann einem Abkömmling den Pflichtteil entziehen, wenn der Abkömmling dem Erblasser, dem Ehegatten des Erblassers oder einem anderen Abkömmling des Erblasser nach dem Leben trachtet“ „Оставилац може искључити потомка из права на нужни део, када потомак ради о глави оставиоцу, оставиочевом супружнику или другом оставиочевом потомку“.

¹² Реформом из 2009. године промењен је ст. 1. § 2331а, који носи маргинални наслов „Stundung (одлагање)“, тако да сада та одредба гласи: „Der Erbe kann Stundung

наследноправног захтева. Аутор указује на то да су у дискусији која је претходила последњој реформи наследног права изнети још неки предлози, на пример да се уведе институт смањења нужног дела или да се величина квоте нужног наследника учини зависном од вредности заоставштине. Све ове промене олакшале би оставиоцу – предузетнику да добра која користи за обављање предузетничке делатности остави у наслеђе ономе (потомку или трећем лицу) за кога држи да је најподеснији да продужи ту делатност. Међутим, Лајполд је морао да констатује да „на жалост“ законодавац ове предлоге није прихватио.

Чињеница да се на овој књизи предано ради скоро четири деценије сама за себе може бити довољна да се препоручи читаоцима који би желели да упознају немачко наследно право. Своју дуговечност на простору где се издавао и издаје велики број књига из наследног права, овај уџбеник дугује квалитетима које неспорно поседује. Дитер Лајполд је велики познавалац наследног права, о чему сведоче не само његова каријера, већ и радови и судске одлуке на које упућује у фуснотама. Међутим, он има и истанчан осећај за меру и драгоцену способност да компликована наследноправна питања приближи почетницима. Иза сваког параграфа Лајполд даје контролна питања с одговорима и случајеве с решењима. То нимало не умањује вредност коју ова књига има за научнике, али зато доста помаже читаоцима који се први пут срећу са немачким наследним правом. Из издања у издање аутор педантно актуелизује свој уџбеник, тако да се на њему оцртавају сви преображаји немачког наследног права у последњих четрдесет година. Оно што је остало непромењено јесте дидактичка вредност ове књиге. Циљ који је Дитер Лајполд себи одавно поставио, да материју изложи на начин који се лако памти, успешно је остварио и у осамнаестом издању свог уџбеника.

des Pflichtteils verlangen, wenn die sofortige Erfüllung des gesamten Anspruchs für den Erben wegen der Art der Nachlassgegenstände eine unbillige Härte wäre, insbesondere wenn sie ihn zur Aufgabe des Familienheims oder zur Veräußerung eines Wirtschaftsguts zwingen würde, das für den Erben und seine Familie die wirtschaftliche Lebensgrundlage bildet. Die Interessen des Pflichtteilsberechtigten sind angemessen zu berücksichtigen.“

„Наследник може захтевати да се одложи исплата нужног дела ако би, с обзиром на природу предмета из заоставштине, тренутно испуњење целокупног захтева било неоправдано строго према наследнику, а посебно ако би га исплата нужног дела принудила да напусти породично домаћинство или да отуђи привредна добра која за наследника и његову породицу представљају средства за обезбеђење животне егзистенције. Интереси нужног наследника морају бити примерено узети у обзир.“